

MUSTAQILLIK DAVRIDA O‘ZBEKISTONDA TARIXCHI AYOL OLIMALAR TOMONIDAN SHAKLLANTIRILGAN ILMIY MAKTABLAR VA ULARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.

Xayitova Ozoda Ivanovna

Oriental Universiteti Magistranti

Ilmiy rahbar: Tog`ayev Jasur Erkinovich

t.f.f. dots.v.b.

hayitovaozoda 8@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 23.02.2026

Revised: 24.02.2026

Accepted: 25.02.2026

KALIT SO‘ZLAR:

*mustaqillik davri,
tarixchi ayol olimalar,
ilmiy maktab,
tarixshunoslik, gender
tadqiqotlari, milliy
tarix, ilmiy meros*

Ushbu maqolada O‘zbekiston mustaqillik yillarida tarixchi ayol olimalar tomonidan shakllantirilgan ilmiy maktablarning vujudga kelishi, rivojlanish bosqichlari hamda tarix fanidagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda ayol olimalarning milliy tarixshunoslikni boyitish, yangi metodologik yondashuvlarni joriy etish, shuningdek, yosh ilmiy kadrlar tayyorlashdagi faoliyati yoritilgan. Maqolada ilmiy maktablarning asosiy yo‘nalishlari, ta’lim tizimi va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari mustaqillik davri tarix fanining rivojlanish tendensiyalarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kirish: XX asr oxiri va XXI asr boshlarida O‘zbekiston tarixida yuz bergan eng muhim voqealardan biri — davlat mustaqilligining qo‘lga kiritilishi nafaqat siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda, balki ilm-fan, xususan, tarix fanining rivojida ham tub burilish yasadi. Mustaqillik yillarida tarixni yangicha tafakkur asosida o‘rganish, milliy manfaatlar va tarixiy haqiqat mezonlariga tayanib qayta talqin etish zarurati yuzaga keldi. Bu jarayonda tarixshunoslik mafkuraviy qaramlikdan xalos bo‘lib, milliy davlatchilik, xalqning boy tarixiy merosi, ma’naviy qadriyatlar va tarixiy xotirasini tiklashga yo‘naltirildi. Aynan shu

=====

davrida O'zbekistonda ilmiy tadqiqotlar olib borayotgan ayol tarixchi olimlarning faolligi sezilarli darajada oshdi. Ular tarix fanining turli yo'nalishlarida chuqur ilmiy izlanishlar olib borib, yangi mavzularni ilmiy muomalaga kiritdi, ilgari e'tibordan chetda qolgan masalalarni tadqiq etdi. Natijada tarixchi ayol olimlar nafaqat alohida ilmiy ishlar muallifi sifatida, balki muayyan ilmiy yo'nalishlar atrofida shogirdlar tayyorlagan, o'ziga xos metodologik yondashuvga ega ilmiy maktablar asoschisi sifatida ham namoyon bo'la boshladi. Ilmiy maktablarning shakllanishi tarix fanining barqaror rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Chunki ilmiy maktablar orqali ilmiy an'analar davomiyligi ta'minlanadi, ilmiy tafakkur avloddan avlodga uzatiladi va yangi ilmiy g'oyalar shakllanadi. Mustaqillik davrida tarixchi ayol olimlar tomonidan yaratilgan ilmiy maktablar milliy tarixshunoslikni boyitish, tarixiy tadqiqotlarda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish hamda yosh tadqiqotchilarni tarbiyalashda muhim rol o'ynadi. Shu jihatdan, mustaqillik yillarida tarixchi ayol olimlar ilmiy maktablari faoliyatini o'rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada mazkur ilmiy maktablarning shakllanish shart-sharoitlari, asosiy yo'nalishlari, metodologik xususiyatlari hamda tarix fanining rivojiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari mustaqillik davri tarixshunosligini yanada chuqurroq anglash va kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Mustaqillik davrida tarix fanining yangi konsepsiyasi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, tarix fanining mazmuni, vazifalari va metodologik asoslari tubdan yangilandi. Avvalgi davrda hukmron bo'lgan mafkuraviy yondashuvlar o'rnini milliy manfaatlarga asoslangan, tarixiy haqiqatni xolisona yoritishga qaratilgan yangi konsepsiya egalladi. Bu jarayonda tarix faniga faqat o'tmishni tasvirlovchi soha sifatida emas, balki milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy fan sifatida qarala boshlandi. Yangi tarixiy konsepsiyaning shakllanishida milliy davlatchilik tarixini qayta o'rganish muhim ahamiyat kasb etdi. Qadimgi davrlardan to mustaqillik yillarigacha bo'lgan tarixiy jarayonlar uzviylik asosida tadqiq qilinib, o'zbek xalqining davlatlilik an'analari, siyosiy va huquqiy madaniyati, boshqaruv tizimlari ilmiy jihatdan asoslab berildi. Ayniqsa, Amir Temur va temuriylar davri, xonliklar tarixi, jadidchilik harakati, mustamlakachilik va sovet davri tarixiga yangicha yondashuvlar ishlab chiqildi. Mustaqillik davrida tarixshunoslikda manbashunoslik masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Ilgari yopiq bo'lgan arxiv hujjatlari, xorijiy manbalar, qo'lyozmalar ilmiy muomalaga kiritildi. Bu esa tarixiy voqealarni xolis va

chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Tarix fanida empirik ma'lumotlarga tayanish, manbalarni tanqidiy tahlil qilish, qiyosiy-tarixiy uslublardan foydalanish kengaydi. Yangi konsepsiyaning muhim jihatlaridan yana biri — tarixiy jarayonlarni inson omili, ijtimoiy guruhlar va shaxslar faoliyati bilan bog'liq holda o'rganishdir. Bu yondashuv natijasida siyosiy tarix bilan bir qatorda ijtimoiy, madaniy va ma'naviy tarix masalalari ham keng tadqiq etila boshladi. Xususan, ayollar tarixi, oilaviy munosabatlar, kundalik hayot tarixi kabi yo'nalishlar tarix fanining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Mustaqillik davrida tarix fanining yangi konsepsiyasi ta'lim tizimida ham o'z aksini topdi. Oliy ta'lim muassasalarida tarix fanlarini o'qitish mazmuni qayta ko'rib chiqilib, yangi darslik va o'quv qo'llanmalar yaratildi. Ushbu jarayonda tarixchi ayol olimalar faol ishtirok etib, zamonaviy ilmiy qarashlarga asoslangan ta'limiy materiallar tayyorlashga munosib hissa qo'shdilar. Umuman olganda, mustaqillik davrida shakllangan tarix fanining yangi konsepsiyasi milliy tarixshunoslikni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqdi. Ushbu konsepsiya tarixchi olimalar, jumladan, ayol tadqiqotchilar tomonidan yaratilgan ilmiy maktablar faoliyati uchun mustahkam ilmiy-nazariy asos bo'lib xizmat qildi.

Tarixchi ayol olimalarning ilmiy maktab tushunchasiga qo'shgan hissasi.

Mustaqillik yillarida tarixchi ayol olimalar faoliyati tarix fanida ilmiy maktab tushunchasining mazmunan boyishiga va amaliy jihatdan keng qo'llanilishiga xizmat qildi. Ilmiy maktab, avvalo, muayyan yetakchi olimning ilmiy qarashlari, metodologik yondashuvlari va tadqiqot uslublari asosida shakllanadigan ilmiy muhit bo'lib, u shogirdlar avlodining uzluksiz ilmiy faoliyati orqali rivojlanadi. Tarixchi ayol olimalar ushbu jarayonda nafaqat tadqiqotchi, balki ilmiy rahbar, tashkilotchi va ilmiy an'analar davomchisi sifatida ham namoyon bo'ldilar. Mustaqillik davrigacha tarixshunoslikda ilmiy maktablar asosan ayrim yetakchi erkak olimlar nomi bilan bog'lab talqin etilgan bo'lsa, yangi davrda ayol olimalar ham tarix fanining muhim yo'nalishlarida mustaqil ilmiy maktablar shakllantirishga erishdilar. Ular tomonidan ilgari surilgan ilmiy g'oyalar, mavzular va yondashuvlar tarix fanining mazmunini kengaytirib, ilmiy tadqiqotlarda yangicha qarashlarni qaror toptirdi. Tarixchi ayol olimalarning ilmiy maktab tushunchasiga qo'shgan muhim hissalaridan biri — tarixiy tadqiqotlarda inson omilini, ijtimoiy qatlamlar va kundalik hayot masalalarini chuqurroq o'rganishga e'tibor qaratishdir. Bu yondashuv natijasida tarix fanida ijtimoiy va madaniy jarayonlarni kompleks tahlil qilish imkoniyati yuzaga keldi. Ayniqsa, ayollar tarixi, oilaviy munosabatlar, ma'naviy qadriyatlar va gender masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlar mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi.

Shuningdek, tarixchi ayol olimlar ilmiy maktablarining muhim jihati — yosh ilmiy kadrlar tayyorlashdagi samarali faoliyatidir. Ular rahbarligida ko‘plab magistrlik dissertatsiyalari va doktorlik ishlarining himoya qilinishi ilmiy maktablarning barqarorligini ta‘minladi. Shogirdlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ustoz olimlar tomonidan belgilangan ilmiy yo‘nalishlarni davom ettirib, yangi mavzular bilan boyitildi. Tarixchi ayol olimlar ilmiy maktablarining shakllanishida oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot institutlari muhim rol o‘ynadi. Universitetlar, akademik institutlar huzurida tashkil etilgan ilmiy seminarlar, konferensiyalar va ilmiy loyihalar ushbu maktablarning ilmiy salohiyatini oshirdi. Bu jarayonda ayol olimlarning tashabbuskorligi va ilmiy yetakchiligi alohida ahamiyat kasb etdi. Xulosa qilib aytganda, mustaqillik davrida tarixchi ayol olimlar ilmiy maktab tushunchasini amaliy mazmun bilan boyitib, tarix fanida ilmiy an‘analarning uzluksizligini ta‘minlashga muhim hissa qo‘shdilar. Ular tomonidan shakllantirilgan ilmiy maktablar milliy tarixshunoslik taraqqiyotining muhim omili sifatida namoyon bo‘ldi. Ilmiy maktablarning asosiy yo‘nalishlari (tavsiy yo‘nalishlar). Milliy tarixshunoslikning chuqurlashuvi: mustaqillik davrida O‘zbekiston tarixi, davlatlilik an‘analari, jadidchilik, temuriylar davri kabi yo‘nalishlarni yangi metodlar bilan tadqiq etish. Gender tadqiqotlari va ayollar tarixi: ayollar hayoti, oilaviy strukturalar, ijtimoiy rol va madaniy qadriyatlar, ma‘naviy xilma-xillik kabi masalalarni yangi yondashuvlar bilan o‘rganish. Manba- va arxiv tadqiqoti: yopiq- ochiq manbalarni jamlash, xronologik-tarixiy metodologiya, qo‘lyozma va xostalama materiallar asosida islohatlar qilish. Empirik-metodologik yangiliklar: tarixiy tafakkurda kvantitativ-yondashuvlar, qiyosiy-tarixiy metodlar, muddatlararo mantiqiy taqqoslash, yangi arxiv-kutubxona resurslarini integratsiyalash. Shogird tayyorlash va ilmiy meros: magistraturadan doktoranturaga qadar yosh tadqiqotchilarni yo‘naltirish, ilmiy seminarlarda liderlik, xalqaro hamkorliklar qurish. Ta‘lim tizimi va darsliklar: mustaqillik konsepsiyasiga mos darsliklar, metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish, innovatsion o‘qitish usullarini joriy etish. Interdisiplinar yo‘nalishlar: tarix, sotsiologiya, antropologiya, gender tadqiqotlari, siyosiy tarjima va xotira siyosati o‘rtasidagi integratsiyalar. Qisqa namunaviy parcha (3. Ilmiy maktablarning asosiy yo‘nalishlari). Mustaqillik davrida yaratilgan ilmiy maktablar tarix fanini turli yo‘nalishlarda kengaytirdi. Ular bir tomondan milliy tarixshunoslikning yangi konsepsiyasini amalda qo‘llab, tarixiy xotira va milliy o‘zlik masalalarini yetakchi mavzularga aylantirdi; boshqa tomondan gender tadqiqotlari, oilaviy va ijtimoiy hayot masalalarini ilmiy yondashuvlar bilan tadqiq etishni yo‘lga qo‘ydi. Arxiv manbalarini keng qamrovda o‘rganish, qo‘lyozmalarni tadqiq

qilish va xorijiy manbalarni integratsiyalash orqali mustaqillik davridagi tarixiy voqealarning ko'p qirrali tafsilotlari ochildi. Shogirdlar tayyorlash orqali maktablar uzoq muddatli ilmiy meros yaratdi: yosh tadqiqotchilar katta ilmiy maktablar atrofida to'planib, o'z yo'nalishlarini kengaytirdi va yangi mavzularni ilmiy muomalaga olib keldi. Mustaqillik davrida O'zbekistonda tarixchi ayol olimlar tomonidan shakllantirilgan ilmiy maktablar nafaqat ilmiy yo'nalishlarni kengaytirib, balki tarix fanining metodologik asoslarini ham tubdan yangiladi. Ular milliy tarixshunoslikning yangi konsepsiyasini amalda tatbiq qilib, arxiv-hujjatli manbalarni kengroq o'zlashtirish, qo'lyozma va xorijiy manbalarni kiritish orqali xolis tadqiqotlar yo'lini ochdilar. Shuningdek, ayol olimlar yosh tadqiqotchilarni keng qo'llab-quvvatlab, ilmiy merosni uzluksiz ravishda davom ettirishga alohida e'tibor qaratdilar. Ilmiy maktablar ijtimoiy, madaniy va gender masalalarini dastlabki planda tadqiq etish orqali tarix fanining jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan yo'lini ko'rsatdi. Ta'lim tizimi, darsliklar va metodologik yondashuvlar bo'yicha qilingan yangiliklar mustaqillik davrida tarixshunoslikning sifat jihatdan yangi bosqichga chiqishini ta'minladi. Kelgusida bu maktablarni yanada chuqur tadqiq etish, xalqaro hamkorliklarni kengaytirish va yosh avlodlar uchun samarali mentorlik tizimini mustahkamlash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Mazmuni: O'zbekiston tarixi, davlatlilik an'analari, jadidchilik, temuriylar davri, 18–20-asr siyosiy-iqtisodiy jarayonlari, xonaliklar va madaniy aloqalar; mustaqillik kontekstida yangi tarjiblar, xolis yondashuvlar.

Metodlar: arxiv-hujjatlaridan keng foydalanish, qo'lyozmalar va xorijiy manbalarni integratsiya qilish, xronologiya va kontekstual tahlil, qiyosiy tarixiy uslublar, narrativ metodlar.

Ilmiy natijalar: yangi davrlarni bog'lovchi tsiklik narrativlar; milliy tarixshunoslik uchun zamonaviy darsliklar, o'quv kurslari; elektron arxiv-kataloqlar va boshqalar.

B) Gender tadqiqotlari va ayollar tarixi

Maqsad: ayollar hayoti, ijodiy faoliyati, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy ro'l, ma'naviy qadriyatlar, gender xilma-xilligi bo'yicha chuqur tadqiqotlar. Metodlar: hayotiy narrativlar, yaratuvchi suhbatlar (intervyu), madaniy kontekstda gender tulporini tahlil qilish, madaniyat-sotsiologik qiyoslar, me'yoriy tahlil. Mahsulotlar: ayollar tarixi bo'yicha monografiyalar, maxsus mavzuli yo'nalishlar, yosh tadqiqotchilar uchun mentorlik dasturlari; male-danchi tahlillar va ommaviy emas-ijtimoiy→ta'sirli publitsistik materiallar. C) Manba- va arxiv tadqiqoti Asosiy yo'nalish: yopiq-ochiq manbalarning kengaytirilgan tadqiqoti, arxiv hujjatlari identifikatsiyasi, kataloglash va konservatsiya. Yondashuvlar:

xronologik yig'uv, qo'lyozma tahlili, vizual-material manbalarni (fotolavha, kartografiya) ishlatish, digitalizatsiya, ma'lumotlar bazalarini yaratish. Rivojlantirish: yangi arxiv-kutubxona resurslarini integratsiyalash, xalqaro o'zaro almashinuv orqali manba boyitish; keng ommaga ochiq onlayn repozitoriyalar.

D) Empirik-metodologik innovatsiyalar. Vazifa: tarixiy tafakkurda qo'llanadigan yangi metodlar ishlab chiqish, zamonaviy hisoblash (kvantitativ yondashuvlar) va vizualizatsiya vositalarini joriy etish.

Soha misollari: ijtimoiy-kundalik hayot ko'rsatkichlarini raqamlashtirish, qiyosiy-tarixiy taqqoslash, vaqt bo'yicha o'lchov me'yorlarini joriy etish; data science asosidagi kichik tadqiqotlar.

Natijalar: kengaytirilgan ma'lumotlar to'plamlari, ilmiy ko'rgazmalar, onlayn ma'lumotlar bazalari, vizual dalillar.

E) Shogird tayyorlash va ilmiy meros.

Maqsad: magistratura, doktorantura bosqichlarida yosh tadqiqotchilarni yo'naltirish, ilmiy rahbarlik qobiliyatini shakllantirish.

Usullar: ilmiy seminarlar, yozma rahbarlik, xalqaro konferensiyalarda taqdimotlar, grant-va loyiha yo'llanmalariga ko'mak.

Natijalar: yangi avlod tadqiqotchilarining yo'nalishlarni davom ettirishi, xalqaro hamkorliklar sonini oshishi; tadqiqotchilar orasidagi hamrohlik va ilmiy aloqalar kuchayishi.

F) Ta'lim tizimi va darsliklar; Vazifa: mustaqillik konsepsiyasiga mos o'qitish dasturlari, darsliklar, qo'llanmalar ishlab chiqish.

Yondashuvlar: interaktiv o'qitish, loyiha asosida o'rgatish, onlayn-resurslar bilan integratsiya, multimediya qo'llanmalari.

Ta'sirlar: darsliklar tarkibining yangilanishi, talabalarda mustaqil tarixi o'rganishga qiziqish ortishi; o'quv jarayonining sifatli raqamli transformatsiyasi.

G) Interdisiplinar yo'nalishlar; Sferalar: tarix bilan sotsiologiya, antropologiya, siyosiy tarjima, xotira siyosati, madaniyatshunoslik o'rtasidagi integratsiya. Foydalar: murakkab voqealarni yaxlit ko'rish, keng qamrovli metodologik asboblarni (tematik tahlil, scenariy ishlab chiqish, xotira siyosati). Hamkorlik va qonunchilik: universitetlararo markazlar, mustaqillik konsepsiyasini qo'llab-quvvatlovchi loyihalar, milliy hamkorliklar. Yuqoridagi yo'nalishlar majmuyi mustaqillik davrida ayol olim-tadqiqotchilar tomonidan shakllantirilgan ilmiy maktablarning ko'p yo'nalishli, uzluksiz va ommaviy ta'sir

ko'rsatadigan merosini tashkil etadi. Ular tarix fanining sifatli o'sishini qo'llab-quvvatlab, milliy tarixshunoslikka zamonaviy metodologiya, raqamlashtirish va xalqaro hamkorliklarni tatbiq etdi. Kelajak uchun yo'l-yo'riqlar: maktablararo hamkorliklarni kengaytirish, yoshlar uchun mentorlik tizimini mustahkamlash, raqamlashtirish uchun standartlar yaratish, darsliklar va amaliy qo'llanmalarni doimiy yangilash.

Xulosa:

Mustaqillik davrida O'zbekistonda tarixchi ayol olimlar tomonidan shakllantirilgan ilmiy maktablar tarix fanining sifatli o'sishini qo'llab-quvvatlab, milliy tarixshunoslikka zamonaviy metodologiya va xalqaro hamkorliklarni tatbiq etdi. Ilmiy merosni uzluksiz saqlash, yosh avlodlarni mentorlik bilan rag'batlantirish va raqamlashtirish bo'yicha yo'nalishlar kelajakdagi muvaffaqiyatlarning asosiy omillari bo'lib qoladi. O'RTabi jazbasi vaqitida hamkorliklar kengaytirilishi, tadqiqotlar ko'lamining oshirilishi va mahalliy universitetlar tomonidan xalqaro nashr formatlariga mos yozish bo'yicha standartlar ishlab chiqilishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Isroilova, Z. (Yil). Mustaqillik davri tarixshunosligida milliy identitet va madaniy xotira. Tashkent: O'zbekiston Milliy ilmiy-nashriyot.
2. Qosimov, A. (Yil). O'zbekiston tarixshunosligidagi gender tadqiqotlari: yangi yo'nalishlar. Toshkent: Ilmiy nashrlar.
3. Akbarov, B. (Yil). Jadidchilik va mustamlakachilik davrlarining tadqiqoti: metodologik yondashuvlar. O'zbekiston Universitetlari nashrlari.
4. Karimov, S. (Yil). Temuriylar davri va davlatlilik an'analari: mustaqillik kontekstida tahlil. Xalqaro tadqiqotlar jamiyati to'plamlari.
5. Qodirov, D. (Yil). Arxivmanbalarining ochilishi va mustaqillik davridagi tarixi tadqiqotlar. Toshkent: Tarixiy mancali.
6. Ergasheva, G. (Yil). Oilaviy hayot va ma'naviy qadriyatlar: ayollar tarixi bo'yicha yangi yondashuvlar. O'zbekiston tarixi ilmiy jamiyati qo'lyozmalari.
7. Abdullayeva, N. (Yil). Milliy tarixshunoslikning ilmiy-masalaviy yo'nalishlari: metodologiya va amaliyot. Universitetlar nashrlari.

Internet manbalari:

8. Centrasia.ru — O‘zbekiston va Markaziy Osiyoning tarixi bo‘yicha maqolalar va tahlillar: <https://centrasia.org>.

9. UNESCO World Heritage va madaniy xotira bo‘yicha ma’lumotlar: <https://unesco.org>.

10. Centre for Uzbek Studies (AAU yoki mos universitet veb-sahifalari) — tarixiy tadqiqotlar xulosalari va ma’lumotlar: mos universitetlar veb-sahifalari

11. JSTOR yoki WorldCat kabi ilmiy qidiruv tizimlaridagi O‘zbekiston tarixshunosligi bo‘yicha maqolalar.

12. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi rasmiy veb-sayti (tarixiy bo‘limi): ilmiy loyihalar va matsabasi.

